

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Павло
Загребельний

ЄВПРАКСІЯ
•
ПЕРВОМІСТ

Харків
«ФОЛІО»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

«Євпраксія» — так зветься четвертий роман з моєї серії книжок про Київську Русь. Тепер, коли вже написано чотири романи, можна б, не лякаючись звинувачень у претензійності, сказати, що авторові хотілося, виходячи, ясна річ, з його скромних сил, здійснити своєрідні художні дослідження народних доль, кожна з яких не втратила свого значення й сьогодні. Отож «Диво» — це доля таланту, «Смерть у Києві» — доля державної ідеї, «Первоміст» — доля народної споруди. «Євпраксія» — роман про долю людини. А що доля людська, надто в трагічних її вимірах, найвиразніше простежується на прикладі жінки, то й написано цей роман про жінку, про трагедію розлуки з рідною землею, про трагедію втрати любові.

П. Загребельний

ЄВПРАКСІЯ

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Поруганіє же є слово лицемірно,
от супротивного супротивное явленіє являє;
поруганіє же образі д: поруганіє,
похухнаніє, поіграніє, посміяніє;
і поруганіє єсть слово с укором глаголемо
(εἰρωνεῖα).

«Ізборник» 1073

Тільки й єсть у нас ворог —
наше серце.
Благословіть, мамо,
шукати зілля.
Шукати зілля на
людське божевілля.

П. Тичина

БЕЗ НАДІЇ ПОВЕРНУТИСЯ

Несподівано відкрився їй жах коліс. Невпинне, безжальне, вперте обертання. Мовчазна безнадійність руху. Їхала, їхала, їхала... Куди, навіщо? Мов вигнаний дух, загублений у просторі, приречений блукати, тулятися, поневірятися, неспроможний зупинитись, пустити коріння. Людина створена сидіти на землі чи отак їхати безвісти? Досі здавалося Євпраксії, що все її дотеперішнє дванадцятилітнє життя — то добрі колеса, переїзди з Чернігова до Переяслава та до Києва, а там з одного князівського двору до другого, але то була їзда з надією, з поверненнями, там колеса крутилися від нижчого до вищого, від гріха до чистоти, до праведності й святості, від поразок до злетів, там завжди над нею було лагідне небо її дитинства, були земля і зело, були

мамка Журина й ласкаві чеберяйчики, непомітні, але всюдисущі, — тепер усе лишалося безнадійно й безповоротно позаду, а жорстокі колеса безжально, в тупій упертості відвозили її далі й далі від Києва, від усього рідного, від землі й неба, і дороги стелилися ворожі й німі, земля не належала їй, дівчина не належала землі, лишала назавжди світ свого дитинства, а може, то дитинство полишало її, відрікалося від неї. На Євпраксію нападав темний шал, вона билася в княжому повозі, шматувала на собі коштовний одяг, кричала на Журину, замірялася на неї маленькими кулачками, тоді заходила в безсилах риданнях. Куди везуть її, навіщо й чому? Як хотіла вона зостатися, відчутти таємниці тої сили, яка скеровує життя, і яким відчаєм повнилася від думки про неможливість повернутися. Поїдеш — не вернешся. Ніколи, ніколи, ніколи!

Заливалися в небі радісні жайворонки, кричали у вечірніх травах деркачі, кумкали в теплій воді жаби, рипіли колеса, тривожно іржали коні, верблуди одчайо ревли, віддаляючись від звичних сухих степів. Роздратовано кричали погоничі. Дзвеніла зброєю київська дружина, яку великий князь виділив для супроводу княжни Євпраксії. Перегукувалися між собою саксонські рицарі, послані маркграфом Генріхом Штаденським для охорони його невісти, яку звано тепер уже й не Євпраксією, а Пракседою, як то водиться в латинян. А вона не чула нічого. Дорога пролягла для неї, мов жах коліс, безнадійна, безкінечна й німа. Всі дороги будуть німими, коли покинеш рідну землю.

Княжну везли на волах повільно й обережно, як пиво, щоб не побовтати. Повіз, запряжений шістьма білими во-

лами, висококолісний, з колясою, кованою зовні сріблом, усередині встеленою східними килимами (на білому тлі — зелена плутанина трав, гілля і пурпурові квіти), підвішеною на пасах з волової шкіри, в кількоро складених. Обозові не було ні кінця ні краю. Дружина кінна й піша, саксонські рицарі, священники — київський і саксонський, княжі коморники, гридні, служебки, повози кінні, волів, двоколісні вози, запряжені небаченими в цих землях страхітливо смердючими верблюдами, коні, віслюки, верблюди під тороками — сила, багатство, розкіш, пишнота.

Коморники скакали поперед безкінечної валки, щоб на княжих осадах зготувати належний нічліг для княжни Євпраксії. Там розпалювали довкола вогнища, світили в осаді скіпки й свічі, а дорога однаково була для неї темною. Рвало за серце від дикості й сваволі, яких зустрічала щодалі більше. Мокрі ліси глузували з неї, перебігаючи поперед валки з місця на місце, вони затівали якусь шалену крутняву, ніби велетенські зелені колеса безнадії, і тоді Євпраксія не витримувала, веліла зупиняти повіз, стрибала на землю, ставала звичайною дванадцятилітньою дівчинкою, хотіла кудись бігти сама, йти без нікого, лишитися наодинці зі світом, з вітрами й небесами. Та небавом з гіркотою пересвідчувалася, що тільки й є в неї — земля під ногами, і земля та була така слизька, аж здавалося: світ розчахнеться на ній. У розпачі Євпраксія падала в багнюку, і тоді мамка Журина схилилася над нею, гладила її м'яке, мов дим, волосся і тихо казала:

— Дитино моя, жона еси...

Два сповідники, обидва кінні, обидва з мечами напоказ (а хрести десь заховані під чорними шатами): один з Києва,

бородатий, увесь у пишному зарості, другий з Саксонії — обстрижений і слизько виголений, мов той угор, — вирости коло лежачої дитини, мали потішати її, бо для одного була вона княжною, для другого жоною його володаря — маркграфа, обидва відчували безпорадність власну й свого бога, бурмотіли розгублено:

«Все, що від природи, сумісне з волею Божою» (той, що з Києва), «*Lamentes et flentes* — стогнучи й плачучи» (той, що з Саксонії).

А безкінечний обоз тим часом уперто й невпинно просувався вперед і вперед по ледве означених дорогах; зоставалися позаду затаєні в пушах чотирилиці давні боги, вмирили чотирисонцеві розлого-степові дні, маліли чотиривітрові руські небеса. Втомливо-ляклива просонь струшувала шептання з трав, світ облягали тумани такі щільні, що в них не літали навіть янголи, а то зненацька роздиралося небо й падали на землю бурі і в несамовитих замахах розмітали все навсібіч, і тоді Євпраксія молилася в душі якійсь невідомій силі, щоб щезло все, нічого не зосталося, а вона щоб опинилася вдома, у Києві, на Красному дворі, щоб повернулася туди, куди вже ніколи не вернеться.

І тоді небеса зацвітали слізьми, і вітри реготали й телесувалися, а над усім панував безнадійно вбивчий рух коліс.

Ще дитина, а вже мовби й жона. Що далі від Києва, то менше мало б зоставатися в ній дитинного світу, натомість нахабно вривався у душу світ дорослий, породжений оцим невпинним просуванням уперед і вперед, оновленням і зміною простору, борсанням поміж днями й ночами безберегового моря часу.

Чи ж безберегого? Навіть не озираючись, бачила Євпраксія київський берег своєї мандрівки, золоті верхи великого города, чула дзвони й гук людський, колотило її в людській суєті поміж тими, що чимдуж хотіли допхатися до учти й до дарів, якими щедро сипав великий князь київський Всеволод на честь заручин своєї доньки Євпраксії. Весільний обоз до далекої Саксонії починався коло Золотих воріт. Передбачливо зібраний і зготовлений, він ще десь ховався до часу на київських площах і в київських проїздах, а першою мала покинути Київ, пройти крізь Золоті ворота вона, молода княжна, власне, дитя недоросле, а вже й жона якогось невідомого маркграфа, багатства, могуття й зухвальства в якого стачило аж на те, щоб нахабно сягнути її руки.

Князь і княгиня, верховні ієреї церкви, мужі київські старші й молодші стали на заборолі перед надворітною церквою, верещали роги, гучали котли, крик бив у небо, а небо відлунювало мідним дзвоном, коли Євпраксія проходила через Золоті ворота. Князівська гідність не дозволяла їй іти пішо, їхати кінно годилося мужам, воли заклечані були для долання нудьги й тягаря довгої мандрівки, тоді ж як мала покинути вельможна невіста головний город землі своєї? Винесено її у відкритій золоченій лектиці, що нагадувала штудерний кораблик з різьбленим носом і круто стесаною кормою; лектику несли вісім атлетів-скороходів, несли легко, вправно, без щонайменшого схитування, так що Євпраксія й не сиділа, а стояла посеред нош, не торкаючись до стінок і не тримаючись руками — стояла в розпачливо урочистій закам'янілості. З київського валу, із заборола, мовби з самого неба, летіли на неї квіти й вінки; квіти встеляли дорогу, вони росли позад неї, відгороджували Євпраксію від Києва,

може, й навіки. Ні озирнутися, ні заплакати, ні закричати тужно...

А позаду вже починав виходити з города обоз — одна половина з Золотих воріт, друга з Жидівських, обидві незабаром сполучилися на Білгородській дорозі. Євпраксія перебралася з лектики в кутий сріблом пишний свій повіз, білі воли з завітчаними рогами, спокійно ремигаючи, потягли коштовний тягар. Усе потонуло в хмарах куряви, світ зник з-перед очей нещасної дівчини, і тоді вперше згадала вона про свою вельможність і в першому нападі шалу закричала:

— Наперед хочу!

До Білгорода під'їжджала попереду свого обозу, і міст через Ірпінь першими перейшли шість білих волів, які тягли сріблом кутий повіз, і далі обоз мав просуватися таким чином, хіба що випереджали його надвечір коморники, щоб зготувати нічліг, та нишпорили обабіч шляху дружина, запобігаючи несподіваним нападам. Завжди-бо знайдеться досить ласих до поживи, а про обоз княжни Євпраксії вже розліталися навсібіч чутки, здивування й захоплення, так ніби ховалися там краса й багатства з усієї землі Руської: хутра соболіні, бобряні, горностаєві, чорних кун, пещів, білих вовків, стоси золотих штаб і пінязя, золотого й срібного начиння, дорогої зброї, садженої самоцвітами; золота було на возах і в тороках, як листя восени, а ще було без ліку всілякого їстівного припасу, славетного пива пшеничного, без якого слов'янській душі несила прожити бодай день, гнали цілі табуни говьяда на заріз, отари овець, вели сотні скакунів, за кожного з яких можна б купити ціле село, везли корчаги меду, круги воску, шкіру, полотно, вовну, тут стачило б на

безтурботно розкішне життя не одній отакій тоненькій дівчинці, а тисячам людей.

Вгиналася під обозом земля, курява застеляла пів світу, ночами сотні вогнищ рвалися навстріч зоряному небу; у болотах і багнах стелено нашвидкуруч мости, а коли від несподіваних злив зненацька творилося непрохіддя, тоді грузли воли й коні, тонули вози, мучилися без міри люди, проклинаючи й далеку дорогу, і князів, і самого Господа Бога, а бородатий сповідник молодої княжни, не наважуючись картати змучених людей за богохульство, покірливо підкидав їм до вжитку взяті зі священної книги слова, суті яких не міг дошукатися ніхто: «Проклинайте землю Мероз, проклинайте землю Мероз!»

Що то за земля, де вона й коли була така, — хто ж то відав? Євпраксії уявлялася вона Саксонією, отою Нордмаркою, що нею володів теперішній її муж граф Генріх Штаденський, — незнайомою і ворожою, чужою, як слово «Мероз». Проклинайте землю Мероз, прокляніть, прокляніть осадників її.

Хоч кутий сріблом повіз був тяжкий, шестеро білих волів тягли його дружно й уперто, погоничів добрано було вміло й передбачливо, та все ж і вони неминуче мали стомитися від далекої дороги; одноманітність руху приспала пильність, і якось на непробитих путівцях посеред темних пущ княжий повіз потрапив у грузовисько. Попервах ніхто й не переймався занадто, воли собі брѳохалися в трясовині, погоничі дружно гейкали на них, сподіваючись вихопитися на тверде, та ось помічено, що лискучо-біла шерсть на волах густіше й густіше вкривається брудними бризками, високі колеса глибше й глибше врізаються в пожадливу багнуку,

а княжна тим часом, не лякаючись болота, не відаючи остраху перед сутінками, які вже насувалися, не дбаючи про замучених, знесилених дощенту людей, дивилася на їхнє борюкання, мов на забавку, лякала в долоні, щоразу зверталася до мамки Журини, щоб спитати те чи інше, а тоді несподівано напав на неї гнів, зогидилися їй усі, звеліла забиратися всім геть, випрягти волів, залишити її саму з мамкою Журиною, бо вона хоче ночувати ось тут, посеред трясовини, закинута в пущі, загублена серед непробитих доріг, сама під небом, під місяцем, під зорями, як ночують і вічно живуть чеберяйчики.

— Правда, що чеберяйчики живуть так? — спитала вона в мамки Журини.

— І так живуть, дитино, — зітхнула Журина, відаючи гаразд, що примхам Євпраксії немає меж і тому не слід противитися їй забаганкам.

Удвох zostалися вони в багатому повозі, світив з неба страхітливо величезний місяць, від баген тягнуло пронизливим холодом, від якого не рятували ні товсті килими, ні м'які хутра, бо мерзло посеред цієї самотньої неприкаяності вже й не тіло — мерзла сама душа.

ЛІТОПИС ДОПОВНЕННЯ

Ганьби в літописи не заносили. Коли й написано, що Святослав сплотив сина з рабинею Малушею, то не вбачалося в тім нічого образливого, бо ж відомо було всім, кому треба: рабиня та — з князівського роду, донька древлянського кня-

зя Мала, упокореного нещадно-мстиво княгинею Ольгою, яка відторгнула Мала від його питомих Дерев і, полонивши, замкнула доживати вік свій у Любечі — мовби й князь і водночас раб, а донька, виходить, рабиня.

І коли написано, як Володимир, утікаючи від печенігів, розгубивши в сутичці всю свою дружину, сховався від смерті під містком у Василеві, то не вважалося те ганебним боягузством, а лиш винахідливістю й хитрощами великого князя, хитрощі ж у ті часи ставилися мало не вище за розум і відвагу.

І коли згадувано про кульгавість Ярославову, то не для приниження ества, а лиш для зайвого й недвозначного нагадування про те, що князь сей кульгавий був еством, але не духом.

Поштивість водила рукою літописця навіть тоді, коли розповідав він про втечу з Києва сина Ярославового Ізяслава, вигнаного киянами в спосіб недвозначно ганебний за те, що не дав людям зброї для оборони землі своєї від половців. Зате промовчав літописець, як Ізяслав, тиняючись і туляючись по Європі, виторговував ціною землі своєї й народу свого можливість повернення до Києва і дійшов зі своїм торгом і до германського імператора Генріха, й до Папи Григорія.

Може, літописець плакав від ганьби, сорому й приниження, але ніхто не бачив тих сліз.

Тому й не дивуймося, що ніхто з літописців не наважився загострити перо, розвести чорне залізо для незнищимого атраменту й записати на шкірі телячій, ягнячій а чи й ослячій про те, що літа тисяча шістдесят восьмого князь Всеволод, «п'ятимовне чудо», улюблений син Ярослава, внук

Володимира, правнук Святослава, зять ромейського імператора Костянтина Мономаха, отець двох дітей від ромейської царівни — сина Володимира, прозваного на честь вельможного діда Мономахом, і доньки Анни, званої в народі просто Янкою, що цей, отже, відзначений високим походженням і не менш високими родинними зв'язками князь по смерті своєї першої дружини візьме собі в жони не принцесу, не сестру імператорську, не доньку королівську, князівську чи бодай боярську, а просту переяславську дівчину, доньку веселого чоловіка Ясеня, що сидів собі віддалік від князівського двору, гибів у підчерев'ї Переяслава, у недостойнім пониженні, у невідомості й нікчемності, знаний людям лише з того, що стругав дитячі колиски.

Ясень був вельми веселий чоловік, але в літописах годі шукати згадок про веселих людей, бо ж відомо, що тільки рівні сміються між собою, а літописи склалися для послідовно впертого простеження й утвердження людської нерівності, що неминуче супроводжується урочистістю й надмірною поважністю.

Простий коліскар був далекий від спроб з'ясувати свій веселий норов, він просто успадкував від предків звичай веселих проводів зими, старого року, смерті й нестатків, радісних зустрічей весни, ситих днів, коли колють свиней і ріжуть говяда або впольовують великого звіра. Не слід вдаватися до припущень, ніби Ясень мав конче усвідомлювати, що за сміхом ніколи не приховується насильство, що сміх не викликає крові й полум'я, що лицемірство й обман ніколи не сміються, а завжди надягають машкару поважності, що сміх знаменує не страх, а ствердження тої сили, яка походить від плодючості земної, народжень

і вічних оновлень, від їдва й питва досхочу, що, в свою чергу, спричиняється до безсмертного тривання поколінь з діда-прадіда.

Де там! Ясень був задалекий від таких глибокодумностей. Він собі наспівував, посміювався в світлу, мов яснева стружка, бороду та стругав колиски. Він знав, що колиску треба робити з дерева білого, легкого, як сон, і веселого, аби легко й щасливо вигойдувалися в таких колисках воїни, хлібороби, люди тямущі, ловці, прості люди й князі, дурні й генії, просторіки й недоріки. Щоправда, відомо було Ясеню й те, що з часом навіть щонайсвітліше дерево тьмяніє, бачив він колиски старі й темні, як віки, але з тим більшим запалом стругав нові, світлі й веселі, приказуючи щоразу: «Аби нам колиски, а дітей наробимо!»

Про Ясеня можна б і не згадувати, бо роботі його судилася безіменність, як і всьому, що йде людям у щоденний ужиток, а сам він, хоч і став (цілком випадково, не забудьмо) сватом князеві Всеволоду (згодом і не просто князеві, а великому київському князеві), ніколи до княжого двору допущений не був, його рідна донька відцуралася від батька, і хтось вигадав згодом, ніби вона не з якогось там невідомого переяславського, а з славного половецького коліна, від хана Осеня. Безжальний час зробив своє, і згодом ніхто вже не міг розібратися: Ясень чи Осень. Всеволодове ж ім'я, таким чином, збережено було від зганьблення перед нащадками за такий дивний шлюб.

Власне, нічого дивного, коли згадати, що перша жона у Всеволода була ромейська царівна Марія Мономахівна, отож, од неї чи й просто завдяки своїй допитливості природній князь відав, як влаштовувалися шлюби імператорів

грецьких. Довірені люди імператорові роз'їздилися по всіх усяодах, збирали з усієї безмежної держави найвродливіших дівчат, дбаючи, ясна річ, щоб були вони знатного роду, але щоразу роблячи винятки для особливо вродливих, звозили тих дівчат до Цареграда, ставили їх перед світлі очі всемогутнього василевса, і вже він обирав ту, голову якої мала прикрасити золота діадема імператриці. Переяславська земля — то не імперія ромеїв, розсилати безліч гінців тут, власне, й не було куди: за день один вершник може проскочити по всіх селах і городках і визирить все, що треба. Тому Всеволод шукав собі жону в спосіб майже таємничий, без зайвого розголосу й без зайвих свідків. Збирав дівчат з усієї переяславської землі перед ясні очі Всеволодові княжий улюблений дружинник, вродливий чоловік Жур. Він і знайшов Ясеневу доньку Ясю, якій судилося стати княгинею Анною, собі ж запримітив у далекій лісничівці коло Дніпра дівчину ще вродливішу за Ясеневу доньку, та до часу приховував її від князя, приберігаючи для самого себе. Одружитися зразу після князя не встиг, бо напали на Руську землю половці, великий князь Ізяслав покликав своїх братів Всеволода й Святослава йти проти степовиків, на Альті була битва, князівські дружини не втрималися, побігли, князі й собі побігли, опинилися аж у Києві, і ось тоді й сталося оте ганебне вигнання Ізяслава з Києва простим людом, який хотів боронити свою землю від зайд, а князь боявся довірити народові зброю. Утікав великий князь Ізяслав з синами й великим обозом, утікав Всеволод з молодією своєю княгинею. Ізяслав ударився на захід, шукав притулку аж у польського князя Болеслава, а Всеволод опинився в Курську, у вотчині свого брата Святослава, бо в Переяславі не почувався без-

печним ні від половців, ні від киян, які посадовили на стіл полоцького князя Всеслава, випущеного ними з порубу, де тримав його Ізяслав ось уже тривалий час. Сина свого Володимира Мономаха послав Всеволод із дружиною в Ростов, а сам то знову брався до Києва зустрічати старшого свого брата Ізяслава, який повернувся після вигнання й криваво скарав киян, то бігав до брата Святослава, з яким змовився, щоб вигнати Ізяслава, може, й назавжди з Києва, раз той не зумів тривко сидіти на столі великого Ярослава, отця їхнього, не дав ладу землі, не прогнав з неї половців, мстився на киянах аж так, що навіть ігумен Печерський мав утікати до Святослава в Чернігів.

Тоді як Ізяслав дбав лише про те, щоб повернутися на київський стіл і привів із собою полки польського князя Болеслава, Святослав самотою, з малою дружиною розбив коло Сновська дванадцять тисяч половців і став славен у землі своїй. Всеволод, хоч за життя Ярослава вважався найрозумнішим із синів і був найулюбленішим чадом великого князя, тепер ніяк не міг знайти собі місця, уже навіть син його Мономах ставав славніший за власного вітця; життя Всеволодове порушилося по смерті першої дружини, він метався туди й сюди, бігав із волості у волость, ніде не міг нагріти місця, кидався то до Ізяслава, то до Святослава, але старший брат був, може, й добрий чоловік, та мав лихих синів, надто ж старшого Мстислава, який не любив нікого й нічого на світі, отож не любив і свого високовченого стрія. Святослав же, виказуючи, коли треба, хоробрість, ніколи не забував про себе й зумів намовити Всеволода проти Ізяслава; молодші брати пішли на Київ, сіли спершу в Берестові, а коли

Ізяслав виїхав із города, то Святослав перейшов до Києва, а Всеволоду віддав Чернігів.

За час цих метань народила нова княгиня Всеволоду сина Ростислава й доньку, яку названо по-грецьки Євпраксія, що значило: «Щаслива».

Дружинник Всеволодів Жур, хоч і з деякою прогайкою, але зумів-таки влучити хвилю й витягти з наддніпрянської пущі оту вогнистооку дівчину, яку запримітив, коли шукав жону для свого князя. Однаково ж дівчина не мала куди податися, сиділа в глухій своїй лісничівці й ждала, чи проб'ється хто крізь пущу й умкне її в широкий світ. Жур пробився раз, побачив, уподобав, поцілував, звелів ждати, згодом пробився ще раз, посадовив на коня — і ось уже вигиниста чорнява лісовичка стала Журиною і вже спородила дружинникові сина, якого названо, аби не ламати занадто голову, Журилом.

І чи то запримітив занадто вродливу дружинницьку жону не байдужий до краси високоумний князь Всеволод і запрагнув мати її завжди перед очима, чи то свіжоспечена княгиня Анна зледащилася за ці три роки аж так, що геть забула своє походження, свого веселого батька Ясеня, свої предківські звичаї, забула про вигодуваного нею первенця свого — сина Ростислава, хоч як воно там було, а тільки сталося так, що Журину взято до князівського бабинця годувальницею маленької Євпраксії, і ось мала княжна, підрастаючи, зватиме Журила «братиком», як і старшого княжича Ростислава, а просту дружинницьку жону Журину — «мамою», тоді як свою справжню матір Анну — «княгинею». Бо не та мати, що народила, а та, яка вигодувала.

ЗМІСТ

ЄВПРАКСІЯ.....	5
БЕЗ НАДІЇ ПОВЕРНУТИСЯ.....	7
<i>Літопис. Доповнення</i>	14
Чеберяйчики	21
<i>Літопис. Нагадування</i>	28
ОПУДАЛА	34
<i>Літопис. Викриття</i>	46
Переміна	51
<i>Літопис. Подив</i>	59
Competentia annorum	62
<i>Літопис. Забуте</i>	70
Криваве весілля.....	72
<i>Літопис. Генеалогія</i>	79
Шестиліття	83
<i>Літопис. Імператорський</i>	94
Шестиліття (<i>продовження</i>).....	99
<i>Літопис. Імператорський</i>	117
Шестиліття (<i>продовження</i>).....	126
<i>Літопис. Цитата</i>	161
Імператриця.....	162
<i>Літопис. Дріб'язковість</i>	182

ПРОЗРІННЯ	183
<i>Літопис.</i> Пусті роки	192
Порозуміння	197
<i>Літопис.</i> Лицемірство	204
Божевілля	205
<i>Літопис.</i> Безсилля	220
Жах	223
<i>Літопис.</i> Історія й легенда	233
Втеча	234
<i>Літопис.</i> Імператорський	251
Горе	260
<i>Літопис.</i> Імператорський	287
Куррадо	288
<i>Літопис.</i> Нове й старе	309
Вежа п'яного кентавра	312
<i>Літопис.</i> Дві паралелі	332
Соколина вежа	339
<i>Літопис.</i> Неминучість	367
Підлягає оскарженню	376
<i>Літопис.</i> Папський	400
Без епітимії	405
<i>Літопис.</i> Без пояснення	455
ПЕРВОМІСТ	457